

Józef Baniak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań | Wydział Socjologii, Zakład Socjologii Cywilizacji
ORCID:0000-0002-8423-5362, e-mail: j.baniak@amu.edu.pl, jozef.baniak@poczta.onet.pl

MODEL I WZÓR OSOBOWY KSIĘDZA PARAFIALNEGO W INTERPRETACJI SOCJOLOGICZNEJ I W WYOBRAŻENIACH KATOLIKÓW DOROSŁYCH W POLSCE NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

Streszczenie

Prezentowany artykuł składa się z dwóch części: teoretycznej i empirycznej. W części teoretycznej autor ukazuje dwie kwestie: metodologiczne założenia badań podjętych w artykule i socjologiczną interpretację modelu i wzoru osobowego księdza parafialnego. W części empirycznej ukazuje i analizuje z socjologicznego punktu widzenia wyobrażenia dorosłych katolików polskich dotyczące modelu i wzoru osobowego księdza parafialnego. W tych wyobrażeniach mieszczą się postawy i oceny obejmujące nastawienie księży parafialnych do modelu kapłana obowiązującego w Kościele Rzymskokatolickim. Podstawę dla tej analizy stanowią wyniki badań ankietowych, które zostały zrealizowane przez socjologów w minionym i obecnym wieku w parafiach wiejskich i miejskich. Badania te wykazały, że środowiskowy model i wzór osobowy księdza parafialnego ukazywany przez dorosłych katolików polskich nie jest identyczny z modelem kapłana postulowanym w doktrynie teologicznej Kościoła instytucjonalnego. W wielu aspektach i wątkach różni się on od modelu oficjalnego, na co wskazują wyobrażenia badanych katolików dorosłych dotyczące wprost tego modelu. Różnicę tę potwierdzają wyniki prezentowanych tu badań socjologicznych. Postawy i oceny badanych katolików dorosłych dotyczące modelu i wzoru osobowego księdza parafialnego były niekiedy istotnie zróżnicowane przez ich cechy osobowe i społeczne oraz zależne od środowiska parafialnego (od typu parafii – wiejskiej i miejskiej), a także od uwarunkowań wspólnoty lokalnej. Oceny pozytywne i krytyczne respondentów dotyczące modelu i wzoru osobowego księdza parafialnego były także ściśle powiązane z ich globalnym stosunkiem do wiary w Boga i do praktyk religijnych.

Słowa kluczowe: duszpasterz, katolicy, ksiądz, socjologia, wzór, badania ankietowe

Abstract

THE MODEL AND PERSONAL PATTERN OF A PRIEST WORKING IN A PARISH IN THE SOCIOLOGICAL INTERPRETATION AND IN THE IMAGINATION OF ADULT CATHOLICS IN POLAND AT THE TURN OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES

The presented article consists of two parts: theoretical and empirical. In the theoretical part, the author shows two issues: the methodological assumptions of the research undertaken in the article and the sociological interpretation of the model and personal pattern of the priest on duty in a parish. In the empirical part, he shows and analyzes from a sociological point of view the ideas of adult Polish Catholics regarding the model and personal pattern of a priest working in a parish. In the empirical part, I show and analyze, from a sociological point of view, the ideas of adult Polish Catholics regarding the model and personal pattern of a priest working in a parish. In the imagination of Catholics, there are their attitudes and assessments, including the attitude of such priests to the model of a priest that is valid (functions) in the Roman Catholic Church. The basis for this analysis are the results of surveys carried out by sociologists in the past and present century in rural and urban parishes. These studies have shown that the community model and personal pattern of the priest serving in a parish postulated theological doctrine of the institutional Church. In many aspects it differs from the official model, which is indicated by the views of the surveyed adult Catholics directly regarding this model. This difference is confirmed by the results of the sociological research presented here. The attitudes and assessments of the surveyed adult Catholics regarding the model and personal pattern of the priest who serves in a parish were sometimes significantly by their personal and social characteristics and the parish environment (the type of parish – rural and urban), as well as the specificity of the local community. Positive and negative (critical) assessments of the respondents regarding the model of the priest serving in a parish were also closely related to their global attitude to faith in God and religious practices.

Keywords: Catholics, priest, pastor, sociology, pattern, surveys

Wstęp. Założenia teoretyczne i metodologiczne badań

U podstaw środowiskowego modelu księdza parafialnego, jaki funkcjonuje w religijnej i społecznej świadomości katolików świeckich, znajduje się jego autorytet i rola w Kościele instytucjonalnym i w społeczeństwie. Z kolei oficjalny model kapłana, widoczny w kościelnej doktrynie kapłaństwa hierarchicznego i w funkcjonowaniu Kościoła instytucjonalnego, stanowi idealny układ odniesienia dla podjętej analizy wskaźników identyfikacji parafian ze swoimi duszpasterzami. Inaczej rzecz tę ujmując, można stwierdzić, że środowiskowy model kapłana ma u swych podstaw status teologiczno-kanoniczny kapłaństwa hierarchicznego oraz zwyczaje i tradycje lokalne wyrażające pragnienia i oczekiwania ludzi wierzących i religijnych związane ze wzorem

osobowym i ze społeczną rolą kapłana. Podstawę analizy podjętego problemu stanowią wyniki badań socjologicznych na ten temat zrealizowane w drugiej połowie XX wieku i w obu dekadach XXI wieku.

W dalszej analizie zwrócono uwagę na socjologiczne określenie wzoru osobowego człowieka i na socjologiczne ujmowanie wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego, widząc w nim bazę teoretyczną dla analizy wskaźników postrzegania i oceny tego wzoru i modelu księdza parafialnego w środowisku dorosłych katolików polskich.

Socjologiczne ujęcie modelu i wzoru osobowego człowieka

W każdej epoce są wytwarzane i z różną częstotliwością upowszechniane wzory osobowe i modele różnych zjawisk, wśród których jedne zaledwie są propagowane, a inne są faktycznie realizowane. Te dwa pojęcia i stany rzeczywistości są różnie definiowane przez socjologów jako badaczy życia społecznego ludzi. Na przykład Antonina Kłoskowska (1919–2001), polska socjolog, profesor Uniwersytetu Łódzkiego oraz Uniwersytetu Warszawskiego, zaznaczała, że „wzór osobowy to pewna regularność, czyli względnie trwała struktura ludzkich zachowań, która jest uwarunkowana czynnikami społeczno-kulturowymi. Wzory ludzkiego zachowania rozszerzają się – propagują. Ta ich właściwość pozwala mówić, że mają one charakter dynamiczny, są nie tylko wyrazem, ale także czynnikiem uniformizmu ludzkiego zachowania. Są schematem rozpowszechnionych w obrębie danego społecznego kręgu typowych sposobów faktycznego zachowania”¹.

Powołując się na Roberta Kinga Mertona (1949), amerykańskiego socjologa, profesora Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku, Kłoskowska wskazuje na dwa rodzaje kulturowych wzorów osobowych człowieka: na wzory otwarte – zachowania uświadomione, oraz wzory ukryte – zachowania nieświadome. Następnie autorka wyjaśnia, że „z chwilą, gdy przechodzimy z dziedziny bezpośredniego działania do refleksji i odbicia regularności zachowania w symbolicznym ujęciu jakiegokolwiek rodzaju, pojęcie wzoru zostaje zastąpione przez pojęcie modelu”². Jej zdaniem „model odnosi się do wyobrażeń na temat zachowania, więc w odniesieniu do wzoru osobowego nie odzwierciedla on rzeczywistości, lecz propaguje i rozpowszechnia pewne sposoby zachowania się człowieka w tej rzeczywistości; model jest zawsze modelem świadomym, stanowi, sformułowany w postaci słownej lub wyrażony w obrazie, zespół norm lub wyobrażeń odnoszących się do określonej sfery społecznego działania i sformułowanych dla celów zapoznawczych”³.

Model jest wyłącznie propozycją zachowania, zbiorem cech i postaw, które są konceptowane, a następnie kreowane przez konkretne osoby. Autorka ta wskazuje dwa typy modeli: „propagowane, które są wytwarzane na cudzy użytek i popularyzowane w prasie i w innych środowiskach komunikacji masowej, oraz modele środowiskowe, które są własnym wytworem grup i środowisk, do których postępowania odnoszą się one bez-

1 Antonina Kłoskowska, „Wzory i modele w socjologicznych badaniach rodziny”, *Studia Socjologiczne* 1 (1962): 37.

2 Antonina Kłoskowska, „Modele społeczne i kultura masowa”, *Przegląd Socjologiczny* 2 (1959): 49–50.

3 Kłoskowska, „Wzory i modele w socjologicznych badaniach rodziny”, 45.

pośrednio; istnieją również tak zwane modele czyste, czyli takie, które są pozbawione odpowiedników w sferze wzorów społecznych. Modele te są propagowane, a niekiedy też zupełnie odrzucane przez społeczeństwo”⁴.

W ujęciu Alicji Kuczyńskiej, psycholog, profesor uczelni Instytutu Psychologii Wydziału Pedagogiki, Psychologii i Socjologii, „wzór osobowy jest to obraz sposobu bycia lub działania w świecie, to obraz, który bywa społecznie traktowany jako wartość lub zespół wartości godnych naśladowania, które może być: bierne, ślepe, mechaniczne, jako nieświadome powielanie obrazów, powtarzanie spostrzeżonych działań oraz naśladowanie wynikające ze świadomego przyjęcia pewnej skali wartości”⁵. W jej rozumieniu „wzory zachowania są upowszechniane w rozmaity sposób. Odgrywa tu rolę bezrefleksyjne naśladownictwo i empatia. W większości, jednak, przypadków działający sami zdają sobie sprawę z istnienia wzorów zachowania, które realizują. Nawet ludzie niezbyt zdolni do refleksji nad własnymi czynami umieją powiedzieć, jak najczęściej postępuje się w ich społeczeństwie w określonej sytuacji, względnie jak postępować się powinno”⁶.

W świetle tego ujęcia można stwierdzić, że wzór osobowy jest realistycznym zachowaniem, zbiorem konkretnych cech, które da się odnaleźć w człowieku, a wyznacza się go przez zespół norm i wyobrażeń związanych z pełnieniem określonych ról i funkcji społecznych. Wzorem osobowym dla jednostki bądź dla grupy jest zazwyczaj postać ludzka, która stanowi przedmiot ich aspiracji⁷.

We współczesnym świecie wzory osobowe i modele odgrywają ważną rolę w życiu każdego człowieka, są one pewnego rodzaju swoistą modą szeroką przyjmowaną. Dlaczego tak się dzieje? Człowiek świadomie lub nieświadomie naśladuje innych ludzi albo chce się na nich wzorować we własnym postępowaniu i działaniu, chce im dorównać czy też „ścigać się” z nimi w dążeniu do określonych celów. W ocenie Alicji Kuczyńskiej „moda intensywniejszego i nieustannego naśladowania innych jest spowodowana zanikiem tradycyjnych autorytetów, które zapewniają człowiekowi bezpieczeństwo i pojawienie się w to miejsce innych, które takiego bezpieczeństwa już nie gwarantują, a dodatkowo osłabiają poczucie odrębnej tożsamości własnego «ja», co pogłębia potrzebę naśladownictwa istniejących wzorów. W konsekwencji człowiek dostosowuje się do istniejących wzorów, więc może być pewny siebie tylko wtedy, kiedy żyje tak, jak inni od niego oczekują. Jeśli nie będziemy żyli zgodnie z tym obrazem, nie tylko narażamy się na krytykę i jeszcze większą izolację, ale ryzykujemy utratę identyczności naszej osobowości, co jest jednoznaczne z groźbą utraty zdrowych zmysłów. Dążenie, aby być takim, jak ludzie, urasta – zresztą z bardzo różnych przyczyn – do rangi podstawowej zasady życiowej”⁸.

---

4 Kłoskowska, „Wzory i modele w socjologicznych badaniach rodziny”, 46.

5 Alicja Kuczyńska, *Wzory modne w życiu codziennym* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1983), 34–35.

6 Kuczyńska, *Wzory modne w życiu codziennym*, 39.

7 Józef Baniak, *Portret księdza w wyobrażeniach i ocenach polskiej młodzieży. Studium socjologiczne* (Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2013), 162.

8 Kuczyńska, *Wzory i modele w życiu codziennym*, 23.

Takie sytuacje są zjawiskiem dość częstym, występują w każdej grupie społecznej i zbiorowości, więc również w środowisku duchowieństwa ogólnie pojętego i w życiu poszczególnych księży. Bez wątplenia rzutują one na postrzeganie i ocenę wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego przez katolików dorosłych w różnych środowiskach społecznych, w tym w środowisku parafii wiejskiej i miejskiej.

Metodologia badań zastosowana w opracowaniu

Każde badanie naukowe ma określony cel ogólny i cele szczegółowe. Celem tym jest wzbogacenie stanu wiedzy o badanym zjawisku lub o zespole zjawisk i faktów. Osiągnięcia badawcze mogą mieć wielorakie przeznaczenie i różną użyteczność; poza celem poznawczym mogą one służyć celom praktycznym⁹.

Celem tego opracowania jest ukazanie, w świetle wyników badań socjologicznych i ogólnopolskich sondaży społecznych zrealizowanych na przełomie XX i XXI wieku, spojrzenia i oceny dorosłych katolików polskich dotyczącego wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego, postrzegając to ich ujęcie i ocenę w zakresie „ciągłości i zmiany” na kanwie obu wieków. Inaczej mówiąc, zostanie tu podjęta próba odpowiedzi na pytanie, czy w tej sytuacji będziemy mieć do czynienia z regresem prowadzącym do zanikania pozytywnego nastawienia i oceny dorosłych katolików polskich, czy też z utrzymującą się stabilizacją i trwałością tego nastawienia i oceny księży parafialnych? Oba kierunki tego procesu (trwałości i zmiany) będą zależne od różnych czynników, w tym od cech demograficznych i społecznych badanych katolików dorosłych oraz od uwarunkowań społeczno-kulturowych i politycznych, jakie występowały w obu wiekach i wpływały na religijność katolików, w tym na ich ujmowanie kapłaństwa instytucjonalnego, pozycji społecznej i religijnej księży parafialnych. Tak określony cel zakłada jednocześnie przyjęcie adekwatnej procedury postępowania badawczego, czyli ustalenie ram problematyki badawczej, sformułowanie głównego problemu badawczego, postawienie hipotezy ogólnej i hipotez szczegółowych, dobrania odpowiednich metod i technik stosowanych w socjologii wymaganych przy szczegółowym opisie i analizie wskaźników zaangażowania kultowego dorosłych katolików w zakresie obowiązkowych i nieobowiązkowych powtarzalnych praktyk religijnych. Takie założenia podejmowali wszyscy socjologowie religii w swoich badaniach empirycznych dotyczących tego tematu.

W literaturze metodologicznej można spotkać różne określenia problemu badawczego i ujęcia zakresu problematyki badawczej formułowane przez przedstawicieli nauk społecznych i humanistycznych. Na przykład Stefan Nowak, socjolog, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, uważał, że problemem badawczym jest „określone zagadnienie, które badacz naukowy musi rozwiązać za pomocą procedur i metod stosowanych w danej dziedzinie wiedzy. Zagadnienie to może być ujęte w postaci jednego pytania ogólnego

⁹ Waclaw Pytkowski, *Organizacja badań i ocena prac naukowych* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1985), 189.

lub zestawu pytań szczegółowych, na które socjolog (lub inny badacz) powinien znaleźć adekwatną odpowiedź, zgodnie z przedmiotem uprawianej dyscypliny naukowej¹⁰.

Z kolei Chava Frankfort-Nachmias i David Nachmias, specjaliści od metodologii socjologii, nauk politycznych, pedagogiki i psychologii, twierdzą, że „problem badawczy to bodziec intelektualny wywołujący reakcje w postaci badań naukowych. Nie wszystkie bodźce intelektualne mogą być badane w sposób empiryczny i nie każde ludzkie zachowanie jest sterowane wiedzą naukową. W rzeczywistości podstawowych założeń przyjmowanych w nauce nie da się badać empirycznie. Generalnie rzecz biorąc, problemy, których nie można empirycznie uzasadnić (tzn. nie można zidentyfikować z obserwowalnymi zachowaniami) lub te, które dotyczą subiektywnych preferencji, wierzeń, wartości czy upodobań, nie poddają się badaniom empirycznym. Mimo to niektóre z preferencji czy wierzeń subiektywnych można badać, stosując środki naukowe w taki sposób, w jaki naukowcy badają inne zjawiska empiryczne. Podkreślmy jednak, że to nie preferencje subiektywne są przedmiotem badania, lecz przyczyny, dla których ludzie zajmują określone stanowiska, a także niekiedy zachowania wynikające z tych wierzeń. Ponadto, aby problem badawczy był empirycznie uzasadniony, musi zostać w sposób jasny i dokładny sformułowany. Brak jasności i dokładności może prowadzić do niejasnych wyników, które mogą być sprzecznie interpretowane”¹¹.

Podstawowy problem badawczy, na którym skoncentruję uwagę w tym opracowaniu, stanowią następujące pytania: jak model i wzór osobowy księdza parafialnego wyobrażają sobie dorośli katolicy w Polsce w drugiej połowie XX wieku oraz w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku? Czy to ich ujęcie modelu i wzoru osobowego księdza parafialnego jest adekwatne do modelu kapłana znajdującego się w doktrynie Kościoła Rzymskokatolickiego, czy też ujęcia te są rozbieżne? Zagadnienie to szerzej można ująć w formie następującego pytania: jak kształtowała się dynamika postrzegania i oceny wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego przez dorosłych katolików polskich w przyjętym okresie przełomu obu wieków? W jakim zakresie postrzeganie i ocena wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego badanych katolików dorosłych w Polsce było trwałe i stabilne mimo zmiany czasu (w nowym wieku), a w jakim stopniu ulegało ono zmianie w kierunku negatywnym, odbiegającym od modelu oficjalnego w Kościele? Jakie czynniki oddziaływały na oba trendy – ciągłości i zmiany – w postrzeganiu i ocenie wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego przez badanych dorosłych katolików polskich w przyjętym okresie przełomu wieków? Podstawę odpowiedzi na te pytania stanowią wyniki ogólnopolskich sondaży opinii społecznej i wielu badań socjologicznych, które zrealizowano w tym okresie.

Czym jest problematyka badawcza i co stanowi ją w badaniach socjologicznych zjawisk i faktów społecznych czy kulturowych i religijnych? Należy zaznaczyć, że istnieje wiele definicji problematyki badawczej. Stefan Nowak zaznacza, że „problematyka

10 Stefan Nowak, *Metodologia badań socjologicznych* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1985), 220.

11 Chava Frankfort-Nachmias, David Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, tłum. Elżbieta Hornowska (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2001), 67–68.

badania naukowe to pewien zbiór pytań lub częściej zhierarchizowany system pytań tego rodzaju, iż warunkiem udzielenia odpowiedzi na pytanie bardziej ogólne w tym systemie są wcześniejsze odpowiedzi na pytania bardziej szczegółowe. Pytania te dotyczą pewnych «przedmiotów» w sensie dosłownym i zdarzeń czy procesów, którym one nie podlegają, a które określają już swobodniej rozumiany «przedmiot» zainteresowania, to jest interesującą badacza dziedzinę zjawisk społecznych, które chce on poznać. Ważnym zabiegiem przed przystąpieniem do określenia problematyki badań jest wyłączenie i wyczerpujące rozróżnienie między przedmiotem badań (obiektami, zjawiskami) i problemem badawczym (pytań dotyczących owych zjawisk)¹². Problematykę badawczą w tym opracowaniu tworzą pytania szczegółowe wynikające w problemu głównego, na przykład jak różnicowały postrzeganie i ocenę wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego cechy demograficzne i społeczne badanych katolików dorosłych, ich środowisko rodzinne, typ własnej parafii, globalne deklaracje wiary i praktyk religijnych badanych katolików, nastawienie do Kościoła instytucjonalnego i do duchowieństwa?

Przedmiotem w tym opracowaniu socjologicznym są dorośli katolicy polscy, którzy brali udział w sondażach opinii społecznej i w badaniach socjologicznych na temat wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego, będący w przedziale wieku 25–65 lat, który wzięli pod uwagę badacze tej problematyki.

Pojęcie procesu myślowego, zmierzającego do rozwiązania postawionego problemu badawczego, opiera się na prawidłowości wysunięcia hipotez – ogólnej i szczegółowych. Hipotezy mają określić zależności między zmiennymi i mieć ściśle ograniczony zasięg, muszą być zbudowane na wiedzy naukowej. O prawidłowości lub fałszywości danej hipotezy rozstrzygają wyniki badań empirycznych. Czym jest więc hipoteza? Definicji hipotezy jest wiele, a ich różnorodność zależy w dużym zakresie od specyfiki dyscypliny naukowej, którą reprezentuje konkretny badacz. Zdaniem Stefana Szostkiewicza „hipoteza to racja jeszcze nieprzyjęta, rozważana w trakcie prób wyjaśniania jakiegoś faktu, którą podajemy dopiero procedurze sprawdzania”¹³. Z kolei Wacław Pytkowski dopowie tu, że „hipotezę stawiamy wtedy, kiedy stwierdzonych faktów i zjawisk nie jesteśmy w stanie wyjaśnić za pomocą zdań wcześniej uznanych osobiście za prawdziwe”¹⁴.

Hipotezy postawione w tym opracowaniu naukowym mają zarówno charakter teoretyczny, jak i empiryczny, a nadto oscylują wokół problemów szczegółowych ukazanych w kolejnych jego częściach. W hipotezie teoretycznej przyjmuję za innymi badaczami, że w warunkach radykalnych przemian społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych, jakie miały miejsce w drugiej połowie XX wieku, utrzymywała się w początkowej fazie transformacji w Polsce zasadnicza ciągłość pozytywnego postrzegania i oceny wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego wśród dorosłych katolików. W późniejszym okresie, pod koniec minionego wieku, a także w pierwszej i drugiej

12 Stefan Nowak, *Metodologia badań społecznych* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1970), 30.

13 Stefan Szostkiewicz, *Procedury i techniki badań socjologicznych* (Warszawa: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, 1964), 38.

14 Wacław Pytkowski, *Organizacja i ocena prac naukowych* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1985), 155–156.

dekadzie XXI wieku, dochodziło wprawdzie do powolnego, a później do przyspieszonego wyraźnego spadku pozytywnego postrzegania i oceny wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego w środowisku dorosłych katolików polskich. Spadek pozytywnego postrzegania i oceny był bardziej radykalny w drugiej dekadzie obecnego wieku, zwłaszcza w wielkich i dużych miastach. Jednakże regres ten można było zauważyć w średnich i małych miastach, jak i w parafiach wiejskich w mniejszym stopniu i zakresie. Pod koniec drugiej połowy XX wieku zaznaczała się już krytyka księży parafialnych i zakonnych, obejmująca zwłaszcza ich moralność osobistą i zaangażowanie polityczne, laicyzacja stylu i trybu ich życia kapłańskiego. Krytyka ta nasiliła się wyraźnie na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku, oznaczając bez wątpienia wzmocnienie czy nasilenie się zjawiska sekularyzacji w Polsce, procesów laicyzacji w życiu codziennym i rodzinnym, zanikania religijnego wymiaru niedziel i głównych świąt kościelnych. Wskazywanie wad w życiu, w pracy zawodowej i w osobistym postępowaniu księży rzutowało bezpośrednio na zmiany negatywne we wzorze osobowym i modelu księdza parafialnego w środowisku dorosłych katolików, jaki funkcjonował w doktrynie i pracy duszpasterskiej w Kościele. Zmiany te wystąpiły nawet wśród osób głęboko wierzących i regularnie praktykujących kult religijny, nie mówiąc już o postawach osób obojętnych religijnie i niewierzących czy rezygnujących z praktyk religijnych. Z tej hipotezy będą wynikać szczegółowe hipotezy empiryczne związane z wpływem cech demograficznych i społecznych katolików dorosłych, jak również innych jeszcze zmiennych niezależnych, na ich postrzeganie i ocenę wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego. Hipotezy te będą formułowane w kolejnych częściach opracowania.

Zgromadzenie wartościowych poznawczo materiałów źródłowych, wyników wielu różnych badań monograficznych i sondaży ogólnopolskich, które pozwoliły na ujęcie w miarę pełnego obrazu nastawienia dorosłych katolików polskich do wzoru osobowego i modelu księdza parafialnego w przyjętym okresie przełomu wieków, a zarazem na opracowanie tego studium socjologicznego i udzielenie w nim miarodajnych odpowiedzi na pytanie podstawowe i liczne pytania szczegółowe, wymagało przyjęcia złożonej procedury badawczej, czyli takiego sposobu postępowania badawczego, który umożliwiłby osiągnięcie przyjętego celu. W osiągnięciu tego celu pomogły też znacząco odpowiednie metody i techniki stosowane w socjologii empirycznej i socjologii analitycznej. Podczas opracowywania różnych materiałów źródłowych zebranych w postaci publikacji zwartych i częściowych wyników badań socjologicznych oraz wyników licznych sondaży opinii społecznej, zrealizowanych na różnych podstawach metodologicznych, zastosowałem następujące metody: historyczno-porównawczą, selekcji i doboru materiałów źródłowych i analizę ich treści, socjologiczną analizę zastanych opracowań i wyników badań, metodę statystyczną i korelacji zmiennych oraz technikę tabel¹⁵. Wskazane procedury, metody

15 Earl Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, tłum. W. Betkiewicz i inni (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007), 353–360; Hubert C. Blalock, *Statystyka dla socjologów*, tłum. M. Tabin i in. (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1977), 430–437; Grzegorz Lisowski, „Praktyczne problemy z doбором próby do badań”, w: *Metody statystyczne w socjologii*, red. K. Szaniawski (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1968), 58–60.

i techniki badawcze okazały się pomocne w przygotowaniu tego studium socjologicznego. Kategorię „dorosłych katolików” tworzyły osoby w wieku 25–65 lat uczestniczące w przedstawionych tu badaniach socjologicznych. Do tych kategorii wiekowych zaliczali swoich respondentów autorzy badań i sondaży społecznych tu prezentowanych. Należy zaznaczyć, że opublikowane tu badania socjologiczne i sondaże opinii społecznej były realizowane przy zastosowaniu różnych metod i technik, a zróżnicowanie to utrudniało dokładne porównywanie ich wyników i formułowanie konstatacji i wniosków ogólnych.

Strukturę artykułu tworzą trzy elementy: socjologiczne ujęcie modelu i wzoru osobowego człowieka; socjologiczne ujęcie modelu i wzoru osobowego księdza parafialnego; model i wzór osobowy księdza parafialnego w wyobrażeniach dorosłych katolików polskich. Prezentacja szczegółowa wyników tych badań pozwoli dostrzec zmiany w nastawieniu dorosłych katolików polskich do modelu i wzoru osobowego księdza parafialnego, jakie wystąpiły na przełomie obu wieków.

1. Model i wzór osobowy księdza parafialnego w socjologicznym ujęciu

Formalną definicję wzoru osobowego i modelu można dostosować do wzoru osobowego i modelu kapłana i wypełnić ją treścią teologiczną i społeczną. Władysław Piwowarski uważał, że wyrażenie „model kapłana” może być używane w potrójnym znaczeniu: „1) jako model oficjalny, wyrażany w społecznej doktrynie katolickiej, 2) jako model propagowany, wyrażany w różnych formach znaczenia kościelnego, 3) jako model środowiskowy, ukształtowany samorzutnie przez konkretne środowisko kościelne”¹⁶.

Z kolei w interpretacji Piotra Tarasa „model kapłana to ustalone instytucjonalnie lub wymagane (względnie zaaprobowane) społecznie rodzaje i sposoby działania, zachowania się oraz przymioty osoby duchownej, spełniającej rolę społeczną księdza. Model ten może mieć strukturę prostą, dotyczącą tylko jednej funkcji, albo złożoną, dotyczącą kilku funkcji. Może być ustanawiany w sposób formalny, instytucjonalny lub nieformalny. Może mieć charakter statyczny lub dynamiczny, idealny lub egzystencjalny. Brak istotnej różnicy (rozbieżności) między modelem idealnym, instytucjonalnym a egzystencjalnym świadczy o prawidłowym funkcjonowaniu danego systemu”¹⁷.

Jakie elementy tworzą strukturę modelu kapłana rzymskokatolickiego? W przekonaniu Piotra Tarasa „strukturę tę tworzą trzy typy elementów: teologiczno-ascetyczne, prawne i kulturowe. Znaczenie podstawowe w modelu kapłana mają elementy prawne, gdyż obejmują one całe życie księdza – sferę sumienia i ascezy, a przynajmniej wykazuje je wszystkie *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przypominając kapłanom ich podstawowe

16 Władysław Piwowarski, „Moralność jako sprawdzian żywotności religijnej”, *Studia Warmińskie* 2 (1966): 97–98; Władysław Piwowarski, „Tradycyjny autorytet kapłana w procesie przemian”, w: *Religijność ludowa – ciągłość i zmiana*, red. Władysław Piwowarski (Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1983), 129–130.

17 Piotr Taras, „Problem modelu kapłana w Kościele katolickim”, *Znak* 20 (1968): 1117.

obowiązki stanu duchownego i zawodowe oraz przywileje im przysługujące. Elementy te określają personalne przymioty kapłana, jego obowiązki i uprawnienia oraz zabezpieczają jego prestiż w Kościele i w społeczeństwie. Natomiast elementy kulturowe są charakterystycznymi cechami danego społeczeństwa, ale są także wyrazem dążeń i oczekiwań religijnych ludzi; mogą one być obrazem ujemnej strony funkcjonującego w społeczeństwie modelu kapłana. Elementy te są zwykle związane z określonym krajem lub nawet z jego rejonami. Natomiast elementy teologiczno-ascetyczne mają u swego podłoża Pismo Święte, w którym kapłan jest określony jako «alter Christus»¹⁸.

Józef Majka proponuje precyzyjną i kompletną typologię elementów składających się na strukturę modelu kapłana parafialnego, dzieląc je na trzy kategorie, w ramach których wylicza liczne elementy szczegółowe. Ogólne kategorie tych elementów są następujące: „1) elementy niezmiennie absolutnie, czyli teologiczne składniki modelu kapłana–duszpasterza; 2) elementy niezmiennie faktycznie, czyli wynikające wprost z elementów teologicznych, przy czym sposób ich realizacji określa Kościół, uwzględniając określone sytuacje faktyczne, lecz nie zmienia norm określających sposób działania i zachowania się kapłana – są to kanoniczne elementy modelu kapłana, określające kapłaństwo służebne; 3) elementy zmienne modelu kapłana wynikające ze «znaków czasu» i wielorakich różnic środowiskowych, w których ramach kapłan głosi Ewangelię i prowadzi działalność duszpasterską w parafii”¹⁹.

W podsumowaniu tej kwestii Józef Majka zaznacza, że „liczba czynników środowiskowych, kształtujących model kapłana, jest bardzo wielka, więc trudno byłoby ją nawet wyczerpująco wyliczyć: jedne działają bardziej bezpośrednio, a inne pośrednio, jednak łącznie są one elementami niezmiennymi. One wszystkie składają się na praktyczny model kapłana, łączą się w jedną funkcjonalną całość, dają pewną wypadkową, którą jest konkretny wzór osobowy kapłana, funkcjonujący w danym okresie i w danym środowisku”²⁰.

Następnie Majka wskazuje na pięć podstawowych czynników istotnie oddziałujących na kształtowanie się modelu kapłana parafialnego. Z czynników tych wynikają funkcje kapłana, jakie on spełnia we wspólnocie parafialnej. Czynniki te są następujące: „1) udział kapłana w zbawczej misji Kościoła, z której wynikają główne jego funkcje i zadania: a) nauczania wiary – jej budzenie i utwierdzenie, b) przewodniczenie kultowi religijnemu, c) prowadzenie i kierowanie wspólnotą parafialną i animowanie w niej życia religijnego; 2) koncepcja Kościoła i jego obraz funkcjonujący w świadomości kapłana: a) Kościół jako zhierarchizowana i zinstytucjonalizowana społeczność narodowa lub ponadnarodowa, b) Kościół jako wspólnota czy federacja małych wspólnot mających własną autonomię i niezależność; 3) potrzeby społeczne i oczekiwania wiernych świeckich adresowane wprost do kapłana, które mogą być liczne i różne, a zarazem zmieniające się w czasie;

18 Taras, „Problem modelu kapłana w Kościele katolickim”, 1118–1120.

19 Józef Majka, „Wpływ środowiska i przemian społecznych na kształtowanie się modelu kapłana–duszpasterza”, w: *Osobowość kapłańska*, red. Józef Majka (Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1976), 108–109.

20 Majka, „Wpływ środowiska i przemian społecznych na kształtowanie się modelu kapłana–duszpasterza”, 116.

4) możliwości i środki będące w dyspozycji kapłana w parafii, warunkujące jego działalność duszpasterską i społeczną – na ogół są one inne w parafii wiejskiej i inne w parafii miejskiej czy wielkomiejskiej; 5) proces urbanizacji kultury, wywołujący między innymi zmiany mentalne u wiernych dotyczące wiary, religii, moralności i nastawienie do Kościoła i do kleru z pozytywnych na obojętne i krytyczne. Czynniki te zbiegają się i powodują szybki proces przekształcania się «idealnego» modelu kapłana w model «adekwatny» do określonych czasowo warunków życia ludzi”²¹.

Janusz Mariański w tym kontekście zaznacza: „w modelu kapłana ważną rolę odgrywają też cechy osobowe i działalność zawodowa księdza, które można analizować z wielu punktów widzenia, a w tym według tak zwanej opcji grupowej, chcąc dokładnie określić jego kwalifikacje kierownicze w parafii. W tej opcji pytamy o zespół cech osobowych księdza postulowanych przez katolików świeckich, które tworzą również model kapłana. Opcja ta jest często rozbieżna z przepisami prawa kościelnego i doktryny teologicznej, biorącymi pod uwagę model kapłana i zakres jego kompetencji”²².

Odrębną typologię cech osobowych księdza, które są ważne w jego działalności parafii, proponuje Ferdinand G. Fremel i wskazuje na osiem ich rodzajów: „1) umiejętność skoncentrowania się na sprawach istotnych i pierwszorzędnych; 2) zdolność podejmowania trafnych decyzji, połączonych z samodzielnym myśleniem i odpowiedzialnością za własne działania i postępowanie; 3) osobisty charakter zawierający takie cechy, jak: uczciwość, prawdomówność, sprawiedliwość, odpowiedzialność za powierzonych ludzi; 4) znajomość ludzi i krytycyzm w dobieraniu ich do pracy w parafii; 5) systematyczne kształcenie się instytucjonalne i samokształcenie; 6) styczność i więzi w ramach grupy parafialnej; 7) ufność sobie samemu, połączona z pragnieniem sukcesu i z przeświadczeniem o poprawnie wybranym kierunku działania; 8) optymizm życiowy, wypierający rezygnację i apatię”²³.

Z kolei Karl Frielingsdorf dodaje w tym kontekście: „są to ważne cechy, których katolicy mogą oczekiwać w osobowości i aktywności księdza. Cechy te są również ważne dla władzy kościelnej”²⁴.

Zdaniem Zygmunta Jonaczyka „właśnie te cechy, uzdolnienia i umiejętności mogą zapewnić księdzu sukces zawodowy w zróżnicowanych warunkach parafialnych i społecznych, w których przyjdzie mu spełniać obowiązki zawodowe. Stąd dojrzała osobo-

21 Majka, „Wpływ środowiska i przemian społecznych na kształtowanie się modelu kapłana–duszpasterza”, 117–118.

22 Janusz Mariański, *Życie parafii. Socjologiczne aspekty kierowania wspólnotą parafialną* (Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1984a), 146–147.

23 Ferdinand G. Fremel, „Zum Problem der Leitungstätigkeit in der Pfarrei oder der Pfarrei als Chef”, w: *Dienst der Vermittlung. Festschrift zum 25-jährigen Bestehen des philosophisch-theologischen Studiums im Priesterseminar Erfurt*, red. Wilhelm Ernst, Konrad Feiereis, Fritz Hoffmann (Leipzig, 1977), 610–611.

24 Karl Frielingsdorf, „Wege zur partnerschaftlichen Führung in der Kirche”, *Diakonia* 1 (1976): 6; (tłumaczenie własne).

wość kapłańska powinna wyrażać się w systemie życia i posługiwania innym ludziom, z myślą o podnoszeniu poziomu i dynamizowaniu ich religijności”²⁵.

Środowiskowy model kapłana parafialnego, złożony z cech religijnych i świeckich, daje się analizować z dwóch punktów widzenia: „1) jako faktyczne odzwierciedlenie w świadomości katolików świeckich cech osobowych konkretnych księży albo zgodność cech modelowych księdza z oczekiwaniami i wskazaniami świeckich; 2) jako stan życzeń i oczekiwań katolików świeckich. W obu tych skalach odniesienia przejawia się wśród katolików świeckich zainteresowanie księżmi, tymi cechami ich osobowości i tymi działaniami, na które ci katolicy zwracają szczególną uwagę i które sami oceniają jako konieczne i potrzebne w strukturze osobowości kapłana–duszpasterza”²⁶.

2. Model i wzór osobowy księdza parafialnego w wyobrażeniach katolików dorosłych

W świetle tych wyjaśnień należy ponownie zapytać, jaki model kapłana parafialnego preferowali badani katolicy dorośli w Polsce w przyjętym okresie przełomu wieków? Czy ten model był zbieżny całkowicie z oficjalnym modelem kapłana parafialnego obowiązującym w Kościele Rzymskokatolickim? Czy model kapłana funkcjonujący w środowisku dorosłych katolików polskich ulegał wówczas negatywnym zmianom pod wpływem różnych czynników, czy też był on stabilny i nie ulegał tym zmianom? Wyniki prezentowanych tu badań naukowych umożliwią odpowiedź na te pytania.

Władysław Piwowarski, analizując rozliczne wypowiedzi katolików ze środowisk wiejskich z rejonu puławskiego, uzyskane podczas badań socjologicznych w latach 1966–1970, stwierdzał, że „sprzeczne opinie kursują na temat księży w badanym środowisku wiejskim. Wysuwane pewne postulaty pod adresem «idealnego kapłana» wierni opierają bądź na własnych przeżyciach i spostrzeżeniach, zaczerpniętych z życia i działalności księży parafialnych, bądź na opowiadaniach i anegdotach obiegowych w środowisku wspólnoty lokalnej. Prawdopodobnie przewagę mają jednak drugie z nich, tzn. opinie nad faktami. Biorąc pod uwagę dane z dwóch parafii, mianowicie A i C (N = 688), otrzymano następujące cechy modelu kapłana parafialnego w badanym wiejskim rejonie Puław:

1. Od strony pozytywnej: ludzki, przychylny dla ludzi, jednakowy dla wszystkich – 28,9%; gorliwy, pobożny, dbający o parafię – 14,8%; konsekwentny w nauce i czynnie, budujący parafian własnym postępowaniem, przykładny – 14,5%; bezinteresowny – 12,2%; inteligentny, mądry, wykształcony – 4,0%; inne cechy: tolerancyjny, dostoso-

---

25 Zygmunt Jonaczyk, „Kapłan – kierownik wspólnoty parafialnej”, w: *Osobowość kapłańska*, red. Józef Majka (Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1976), 201.

26 Józef Baniak, „Model kapłana diecezjalnego w Kościele katolickim – analiza socjologiczno-teologiczna”, *Człowiek i Światopogląd* 8 (1987): 72–73; Józef Baniak, *Ksiądz w oczach młodzieży. Obraz kapłana w świadomości młodzieży licealnej i akademickiej na przykładzie Kalisza. Studium socjologiczne* (Poznań: Wydawnictwo „W drodze”, 1993), 133.

wany do współczesności, gospodarny – 12,8%; nie wiem – 11,2%; brak odpowiedzi – 1,6%.

2. Od strony negatywnej: materializm – 27,5%; nieposzanowanie innych ludzi – 10,1%; nieposzanowanie godności kapłańskiej – 7,8%; brak gorliwości o chwałę Bożą – 3,2%; inne cechy: plotkarstwo, kłótnie, brak szacunku dla stroju duchownego – 9,0%; nie widzę wad – 38,9%; brak odpowiedzi – 3,5%.

Pierwsze z wymienionych powyżej cech «dobrego kapłana» informują wprost, jak katolicy w badanym rejonie wiejskim Puław wyobrażają sobie duszpasterza spełniającego posługę religijną w ich środowisku. Drugie służą również temu samemu celowi, ale nie wprost, czyli mówią o tym, jaki kapłan nie powinien być, jakiego kapłana nie chcieliby mieć w swoim środowisku. Najbardziej uderzające są dwie cechy, mianowicie podkreślanie przychylnego podejścia do ludzi na pierwszym miejscu oraz silne uwrażliwienie wiernych na materializm księży. Jak można się było zorientować na podstawie przeprowadzonych wywiadów, podobne cechy modelu kapłana i w tej samej kolejności wymieniane były we wszystkich parafiach. Biorąc pod uwagę treść wypowiedzi, stwierdza się, że większość respondentów patrzy na kapłana tradycyjnie, «całościowo» – zgodnie z pewnymi wzorami ugruntowanymi w kulturze wspólnoty lokalnej²⁷.

Problem modelu kapłana parafialnego Władysław Piwowarski uwzględnił także w badaniach religijności katolików miejskich w latach 1969–1971 wśród respondentów w Puławach, Płocku, Kazimierzu i Nowej Hucie, pytając ich o zalety i wady duszpasterzy parafialnych. Obydwa rodzaje cech składają się na środowiskowy model księdza konstruowany przez tych katolików w badanych miastach. Zarzuty wtedy stawiane księżom parafialnym przez respondentów w poszczególnych parafiach miejskich, które prezentuje tabela 1, były następujące:

Tabela 1. Wady księży parafialnych wskazane przez respondentów w poszczególnych parafiach miejskich podczas wywiadu środowiskowego w latach 1969–1971 (w %)

Wady księży	Puławy P	Puławy U	Kazimierz Dolny	Płock	Nowa Huta
Materializm	36,1	33,6	29,7	46,9	22,9
Żyje niemoralnie	19,1	18,3	23,5	21,2	20,5
Łamie celibat	11,5	16,8	25,3	23,5	24,6
Brak gorliwości	3,5	3,6	6,3	4,8	10,2
Lekceważy ludzi	2,7	2,3	4,2	4,5	–

27 Władysław Piwowarski, *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji. Studium socjologiczne* (Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 1971), 293–294. Z kolei Stefan Czarnowski słusznie pisał na ten temat tak: „Natomiast, o ile chodzi o oficjalnych przedstawicieli religii, włościanin polski bardzo jest wrażliwy na to, w jakim stopniu zbliżają się do ideału ewangelicznego, zwłaszcza w dziedzinie bezinteresowności materialnej. Włościanin polski nie skąpi pieniędzy na uświetnienie uroczystości religijnej, gdy hojność wydaje mu się wskazana: dowodem potrzeby. Natomiast uważa, że samo nabożeństwo nie powinno być taksowane, że jest usługą religijną, za którą zainteresowani obowiązani są do usług wzajemnych, do darów, ale nie do zapłaty. Jest to jedno ze źródeł wieczy- stych tarć z klerem”. Stefan Czarnowski, *Kultura*, Dzieła t. 1 (Warszawa: PWN, 1956), 106.

Wady księży	Puławy P	Puławy U	Kazimierz Dolny	Płock	Nowa Huta
Inne wady	9,9	8,7	6,8	7,5	2,8
Brak wad	18,6	21,5	18,4	25,7	33,9
Brak odpowiedzi	5,1	4,1	5,2	1,1	4,6

Źródło: Piwowarski, *Religijność miejska w warunkach urbanizacji. Studium socjologiczne*, 316 (dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli dowolnie wskazywać wady księży).

W ujęciu ogólnym następujące odsetki badanych katolików wskazały te wady następująco: materializm – 34,9%; życie niegodne z nauczaniem – 19,8%; nieprzestrzeganie celibatu – 19,1%; brak gorliwości – 5,5%; nieposzanowanie ludzi – 3,2%; inne wady – 7,2%; nie widzi wad – 24,9%; brak odpowiedzi – 3,7%, przy czym odsetki ich były różne w kolejnych parafiach miejskich. Najczęściej wysuwanymi zarzutami w stosunku do księży były wtedy: materializm i chciwość „na pieniądze”, życie niezgodne z tym, czego sami nauczają w parafiach, oraz łamanie celibatu. W dużo mniejszym stopniu zarzucano księżom brak gorliwości w dbaniu o chwałę Bożą, nieposzanowanie ludzi i uprawianie polityki, brak przygotowania zawodowego, pijaństwo, plotkarstwo, kłótnie na plebaniach. Znaczny był odsetek osób, które nie miały żadnych zarzutów w stosunku do księży. Część z nich starała się to umotywować, wskazując na brak czasu, niekompetencję w tych sprawach czy nawet brakiem zainteresowania. Autor badań zaznaczał, że „uzyskany tutaj obraz księdza na podstawie ujemnych wypowiedzi respondentów jest dość krytyczny. Trzeba jednak podkreślić, że mimo nawet surowej krytyki, nie dostrzega się zasadniczo postaw wrogich duchowieństwu”²⁸.

Autor ten zaznaczał, że badani parafianie miejscy we wszystkich badanych miejscowościach wskazali również następujące zalety czy pozytywne cechy osobowe i zawodowe swoich duszpasterzy, które ukazuje tabela 2.

Tabela 2. Zalety księży parafialnych wskazane przez respondentów w poszczególnych parafiach miejskich podczas wywiadu środowiskowego w latach 1969–1971 (w %)

Zalety księży	Puławy P	Puławy U	Kazimierz Dolny	Płock	Nowa Huta
Troska o ludzi	49,8	50,4	39,7	40,8	41,4
Gorliwość	42,5	39,8	28,2	37,5	35,3
Bezinteresowny	23,4	18,6	7,5	26,8	14,9
Konsekwentny	18,7	18,8	19,0	10,9	18,4
Inne zalety	6,2	8,0	1,7	28,7	9,3
Nie wiem	3,6	5,4	4,6	8,4	7,2
Brak odpowiedzi	6,2	4,1	5,1	2,0	2,1

Źródło: Piwowarski, *Religijność miejska w warunkach urbanizacji. Studium socjologiczne*, 317 (dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli dowolnie wskazywać wady księży).

28 Władysław Piwowarski, *Religijność miejska w warunkach urbanizacji. Studium socjologiczne* (Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 1977), 316.

W ogólnym ujęciu zalety księży parafialnych wskazane przez badanych katolików dorosłych w poszczególnych miastach był następujące: gorliwość w dbaniu o chwałę Bożą – 36,7%; poszanowanie ludzi i dobroć – 44,4%; bezinteresowność w sprawowaniu posług religijnych – 18,2%; konsekwencja postępowania zgodnie z głoszonymi wiernym zasadami etycznymi i religijnymi – 17,2%; inne zalety – 10,8%; brak orientacji – 5,8%; brak odpowiedzi – 3,9%. W ocenie Piwowarskiego: „Wymienione cechy negatywne i pozytywne pozwalają na skonstruowanie modelu «idealnego kapłana» funkcjonującego w badanych środowiskach społecznych. Jak zaznaczono poprzednio, najbardziej uderzające są dwie cechy, mianowicie ludzkość i dobroć oraz materializm. Pierwsza z nich wskazuje na to, że katolicy miejscy nie chcą widzieć w osobie kapłana zbiurokratyzowanego urzędnika, pysznego i nieprzystępnego dla ludzi, ale człowieka pełnego prostoty, szczerego i otwartego. Druga z kolei, potwierdzona także wśród cech pozytywnych, wskazuje na to, że katolicy miejscy domagają się od kapłana bezinteresowności, wyrozumiałości i uwrażliwienia na ich sytuację materialną”²⁹.

W badaniach wśród parafian wiejskich w rejonie płockim i wśród imigrantów ze wsi w Płocku zrealizowanych w latach 1967–1976 przez Janusza Mariańskiego uwzględniono także zagadnienie modelu księdza parafialnego złożonego z zalet i wad w jego osobowości i działaniach zawodowych. Chcąc poznać strukturę tego modelu kapłana, postawiono respondentom dwa pytania: pierwsze dotyczyło opinii o tym, jakim powinien być „dobry ksiądz”, drugie (uzupełniające) – uwag krytycznych pod adresem księży, obiegowych w badanym środowisku. Autor badań wyjaśniał, że indeks cech pozytywnych przypisywanych i oczekiwanych od księży, jaki wyłonił się z odpowiedzi na pytanie: jeśli ludzie mówią, że mają lub mieli dobrego księdza, to co w nim najbardziej cenią, okazał się niezwykle bogaty i nieco rozproszony. W celu systematycznego ich przedstawienia przyporządkowano cechy pozytywne do kilku ogólnych kategorii. Postulowane zalety księdza przez badanych katolików ukazuje tabela 3.

Tabela 3. Zalety księży parafialnych postulowane przez katolików wiejskich i imigrantów ze wsi w Płocku w latach 1967–1976 (w %)

Zalety osobowe i zawodowe księży	Parafianie wiejscy		Wychodźcy ze wsi	Ogółem
	1967 rok	1976 rok		
Religijny, pobożny	30,0	13,8	16,2	20,0
Organizator kultu	24,0	14,9	11,1	16,7
Troszczy się o parafię	19,6	25,4	28,4	24,4
Troszczy się o ludzi	18,3	37,6	34,0	30,0
Konsekwentny w życiu	12,6	7,4	6,1	8,7
Dobry gospodarz	12,6	16,6	18,9	16,0
Bezinteresowny	10,6	9,4	16,2	12,1

29 Piwowarski, *Religijność miejska w warunkach urbanizacji. Studium socjologiczne*, 317–318.

Zalety osobowe i zawodowe księży	Parafianie wiejscy		Wychodźcy ze wsi	Ogółem
	1967 rok	1976 rok		
Inne zalety	8,3	9,8	15,6	11,2
Brak wskazania	8,9	12,1	9,4	10,1

Źródło: Janusz Mariański, *Dynamika przemian religijności wiejskiej w rejonie plockim w warunkach industrializacji (1967–1976)* (Poznań–Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum, 1984b), 394.

Analizując wskaźniki postulowanych zalet księży parafialnych przez badanych katolików wiejskich z obu terminów badań, zauważmy, że zaletę „religijny, pobożny” w 1976 roku preferowało mniej o 16,2% mniej respondentów; cechę „organizator kultu i nauczania” także mniej o 9,1% oraz 11,1%; cechę „troszczy się o parafię” więcej o 5,8%; cechę „ludzki, przystępny” więcej o 19,3%; cechę „konsekwentny w życiu” mniej o 5,2%; cechę „dobry gospodarz parafii” więcej o 4,0%; cechę „bezinteresowny” mniej o 1,2%; „inne zalety, np. kaznodzieja, nie plotkuje” więcej o 1,5%; zalety „ogólne, np. nasz proboszcz” mniej o 2,3%; brak zdania: wzrost o 3,5% i brak odpowiedzi: spadek o 0,3%. Znaczne różnice występowały pomiędzy preferencją zalet księży katolików wiejskich i imigrantów ze wsi mieszkających w Płocku. Imigranci wiejscy częściej preferowali takie zalety, jak: troska o parafię, gospodarność, bezinteresowność niż rdzenni parafianie wiejscy.

Autor badań we wnioskach zaznaczał, że „okazało się, że cechą zasadniczą obrazu «dobrego księdza» jest otwartość na potrzeby i problemy wiernych, życzliwy i przyjacielski stosunek do nich, niepodkreślanie nadrzędności wobec parafian i umiejętność współżycia z ludźmi, czyli to wszystko, co odnosi się do społecznej komunikacji kleru z wiernymi. Trzy dalsze cechy: «organizator kultu i nauczania», «troszczący się o parafię» oraz «dobry gospodarz parafii», wskazują na ujmowanie księdza w aspekcie funkcji proboszczowskich jako organizatora i odpowiedzialnego za życie religijno-administracyjne w parafii. Dobry ksiądz wywiązuje się ze swoich obowiązków «urzędowych», gdy właściwie odprawia nabożeństwa i udziela sakramentów świętych, prowadzi katechizację dzieci, zabiega o odpowiednie wyposażenie kościoła i należyte administrowanie majątkiem kościelnym. Uderza w badanym środowisku obecność w modelu księdza cechy «gospodarny», co wskazuje na szczególne przeakcentowanie w aktywności proboszcza jego inicjatyw gospodarczo-inwestycyjnych w parafii. Dopiero na dalszym planie parafianie rejonu plockiego wymieniają religijne walory charakteru księdza, jak «religijność i pobożność», «z powołania», «prawdziwy ksiądz», «autentyczna wiara» i «konsekwencja w życiu». Niezbyt szeroki zasięg akceptacji uzyskała cecha «bezinteresowność», mimo że w krytyce niektórych aspektu stylu życia osób duchownych tzw. «materializm» znalazł się na czele najbardziej niepożądanych cech u księdza. Istnieje pewna grupa katolików zwracających uwagę na łatwość wystawiania się i przekonywania w kazaniach, wygląd zewnętrzny, odczytanie, stawianie małych wymagań wobec parafian i inne. Dla niektórych parafian każdy ksiądz jest dobry lub ich własny proboszcz jest wzorowym księdzem. Co dziesiąty pytany nie był w stanie wymienić choćby jednej z cech «dobrego księdza». Zestaw postulowanych przymiotów, którymi powinien odznaczać się «dobry

ksiądz», wykazuje wiele podobieństw w relacjach parafian wiejskich i katolików miejskich wiejskiego pochodzenia”³⁰.

Z kolei, ukazując cechy negatywne w modelu księdza parafialnego wymienione przez respondentów, Mariański zaznaczał: „Wśród cech negatywnych na pierwsze miejsce wysuwano nadmierne zainteresowanie się dobrami materialnymi. Druga grupa zarzutów odnosi się do wadliwych stosunków wewnątrzparafialnych pomiędzy duszpasterzem a parafianami. Ksiądz, zdaniem badanych, powinien dopasować się do wspólnoty, w której pracuje, i być jednakowo przyjacielski dla wszystkich. Trzecią statystycznie najczęściej wymienianą wadą są niekonsekwencje w życiu prywatnym księdza i rozbieżności między głoszonymi ideałami moralno-religijnymi, a faktycznym postępowaniem księży. Natomiast krytyka zaniedbań duszpasterskich księży jest stosunkowo mało rozpowszechniona. W środowisku wiejskim w przeciwieństwie do środowiska miejskiego – również stosunkowo rzadko pojawiają się zarzuty, w których akcentuje się trwałe lub przelotne powiązania księży z kobietami. W świetle postulowanych cech pozytywnych modelu księdza, jak i o cechach wykluczanych z tego modelu (negatywne), na pierwszy plan wsuwają się naturalne cechy charakteru księdza. Zyskują one wyższą aprobatę niż cechy związane z funkcjami duszpasterskimi i administracyjno-gospodarczymi, umacniającymi materialne podstawy funkcjonowania parafii. W wyraźnym regresie znalazły się cechy związane bezpośrednio z religijną rolą księdza”³¹.

Badania socjologiczne zrealizowane w 61 katolickich parafiach miejskich (A, B, C), wiejskich (E, F, G) i wiejsko-miejskich (D) w latach 1967–1984, dotyczące uwarunkowań przynależności katolików do parafii, obejmowały wśród wielu zagadnień szczegółowych także kwestię wzoru osobowego i modelu środowiskowego księdza parafialnego, na który składały się zalety (cechy pozytywne) i wady (cechy negatywne) w jego osobowości i sposobie postępowania we wspólnocie parafialnej wskazane przez badanych parafian. Cechy pozytywne księdza wskazane przez badanych katolików ukazuje tabela 4.

Tabela 4. Zalety księży wskazane przez katolików wiejskich, miejskich i wiejsko-miejskich w latach 1967–1984 (w %)

Zalety księży	A	B	C	D	E	F	G	Ogółem
Ludzki	40,7	37,5	27,6	38,7	35,5	24,3	38,1	34,6
Gorliwy	13,9	28,5	27,8	20,0	44,2	11,4	35,0	25,8
Bezinteresowny	14,3	25,1	9,5	13,2	9,4	20,7	7,7	14,3
Konsekwentny	15,1	15,8	12,1	15,2	4,9	11,0	16,2	13,0
Nowoczesny	8,6	14,1	12,4	8,3	4,5	0,0	8,7	9,4
Zorganizowany	23,5	16,7	7,1	7,9	22,5	12,1	19,1	15,6

30 Janusz Mariański, *Dynamika przemian religijności wiejskiej w rejonie plockim w warunkach industrializacji (1967–1976)* (Poznań–Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum, 1984b), 394–395.

31 Mariański, *Dynamika przemian religijności wiejskiej w rejonie plockim w warunkach industrializacji (1967–1976)*, 397–398.

Zalety księży	A	B	C	D	E	F	G	Ogółem
Dbą o kościół	0,0	0,0	3,9	2,9	22,4	14,2	22,7	13,2
Wykształcony	6,9	0,0	16,7	3,9	0,0	0,0	0,0	9,2
Tolerancyjny	0,0	0,0	7,0	3,6	0,0	0,0	6,8	5,8

Źródło: Ryszard Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej. Studium pastoralne* (Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1987), 260–261 (dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wskazać różne zalety księży parafialnych). Legenda: typy parafii: A, B, C – parafie miejskie; D – parafie miejsko-wiejskie; E, F, G – parafie wiejskie.

Analizując wskaźniki zamieszczone w tabeli 4, nietrudno zauważyć, że dostrzeganie przez katolików we wszystkich typach parafii różnych zalet (cech pozytywnych) u księży parafialnych jest bardzo zróżnicowane, a nadto wskazują je nieliczne odsetki badanych respondentów (wszystkie te zalety wskazało 16 badanych osób). Biorąc pod uwagę ogólne preferencje zalet księży w ujęciu rangowym, widzimy, że największy odsetek respondentów wskazał na pozytywne odnoszenie się księży do świeckich, widoczne w postawie szacunku i w dostrzeganiu ich osobistej godności („ludzki ksiądz”). Tę zaletę u własnych księży dostrzegała wtedy trzecia część badanych parafian, aczkolwiek niekiedy odsetek ją widzących był znacznie większy, a w innych był on mniejszy. Na drugim miejscu czwarta część badanych parafian wskazała gorliwość religijną i głęboką wiarę swoich księży, chociaż w niektórych parafiach odsetek ich był większy, a w innych mniejszy, zwłaszcza w parafiach miejskich. Pozostałe zalety u swoich księży, widoczne w tabeli, dostrzegały już mniejsze lub znacznie mniejsze odsetki parafian, jak choćby tolerancję dla wszelkiej odrębności od katolicyzmu, dobre wykształcenie nieologiczne, umiejętność i chęć dostosowania się do współczesnych warunków kulturowych, społecznych, do nowoczesności. Inni jeszcze badani w znikomym odsetkach widzieli u swoich księży bezinteresowność dla bytowych warunków parafian, konsekwencję życiową widoczną w postępowaniu według zasad głoszonych wiernym czy dbałość o świątynię parafialną i o kult religijny w niej sprawowany. Niekiedy respondenci w ogóle nie dostrzegali zalet u swoich kapłanów – proboszczów i wikariuszów.

Autor opracowania wyników tych badań zaznaczał: „W postulowanym modelu księdza parafianie preferują cechy pozytywne, które można podzielić na trzy grupy. W pierwszej z nich znajdują się przymioty związane z posłannictwem kapłańskim księdza: gorliwość o chwałę Bożą i związaną z tą cechą ofiarność, poświęcenie, a przede wszystkim bezinteresowność i zgodność życia z wyznawaną i głoszoną wiarą. Odsetek parafian postulujących cechy z tej grupy jest spory. W drugiej grupie znajdują się cechy związane z pracą duszpasterską księdza: dostosowanie księdza do współczesności, troska o świątynię parafialną, umiejętności organizacyjne i kaznodziejskie księdza. Zasięg tej grupy parafian jest znacznie mniejszy niż poprzedniej. Wreszcie do trzeciej grupy należą cechy naturalne: człowieczeństwo i humanitarne traktowanie wiernych i ich problemów życiowych, wykształcenie i tolerancja. Zasięg parafian tej grupy jest spory szczególnie ze względu na często podnoszoną cechę ludzkiego traktowania wiernych przez księży. Wyjątkowa rola księdza w parafii nie chroni go jednak od krytyki wiernych. Dlatego też

w referowanych badaniach opinie katolików odnoszące się do modelu księdza zostały uzupełnione uwagami krytycznymi o księżach. Wyrażane opinie często są przejawem stereotypowych przekonań, obiegowych opinii środowiskowych i plotek o księżach, a także własnych doświadczeń³².

Z kolei wady i zarzuty w stosunku do księży wysuwane przez badanych katolików dorosłych w tych 61 parafiach ukazuje tabela 5 według tego samego ich podziału.

Tabela 5. Wady i zarzuty wobec księży wskazane przez katolików wiejskich, miejskich i wiejsko-miejskich w latach 1967–1984 (w %)

Wady księży	A	B	C	D	E	F	G	Ogółem
Materialista	28,5	28,9	35,6	36,7	26,2	24,5	23,0	29,8
Żyje bez zasad	20,1	33,0	8,7	3,7	13,4	9,6	7,2	14,4
Łamie celibat	16,4	14,7	17,2	12,8	13,1	14,7	15,3	14,9
Brak gorliwości	8,1	3,1	8,0	0,0	7,6	6,7	10,6	7,5
Zły dla parafian	2,2	4,3	11,1	2,0	6,5	5,8	11,8	6,4
Egoista	0,8	4,7	7,2	4,9	2,9	5,3	6,8	4,6
Nietolerancyjny	21,5	5,3	3,8	4,9	1,6	7,6	4,9	3,8

Źródło: Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej. Studium pastoralne*, 262–263 (dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wskazać różne wady księży parafialnych). Legenda: typy parafii: A, B, C – parafie miejskie; D – parafie miejsko-wiejskie; E., F, G – parafie wiejskie.

Badania te wykazały, że wady i zarzuty wobec księży parafialnych ukazał jeszcze mniejszy odsetek respondentów niż ich zalety, gdyż na wszystkie wady ujęte w tabeli 5. uwagę zwróciło zaledwie 11,6% badanych. Wśród tych wad największe odsetki katolików w każdym typie parafii wskazały na materializm praktyczny swoich księży, widoczny w wygórowanych cenach za posługi religijne, w wygodnictwie życiowym, bogaceniu się kosztem codziennego życia wiernych. Pozostałe wady, takie jak: życie wbrew zasadom moralnym głoszonym parafianom, nieprzestrzeganie celibatu, trwałe lub czasowe życie z kobietami, brak gorliwości religijnej, brak szacunku dla świeckich w parafii i w innych sytuacjach, egoizm i preferowanie własnych potrzeb i celów życiowych, nietolerancja dla innych poglądów religijnych, moralnych, politycznych i kulturowych, wskazywały już znacznie mniejsze odsetki respondentów. Oczywiście, wady księży i zarzuty wobec nich różnie rozkładały się we wskazanych typach parafii, chociaż były one zjawiskami częstszymi w parafiach wiejskich i wiejsko-miejskich niż w miejskich.

Badania jednak wykazały, że najczęściej wysuwany zarzut pod adresem księży parafialnych jest materializm. Autor opracowania starał się bronić prestiżu księży pod tym względem i zaznaczał: „w wielu przypadkach zarzut ten jest stereotypem głęboko zakorzenionym w tradycji lokalnej, niż przejawem rzeczywistej krytyki. Niezależnie

32 Ryszard Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej. Studium pastoralne* (Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1987), 260–261.

jednak od przyczyn, należy podkreślić, że zarzut ten podnoszony jest przez znaczny odsetek parafian i to we wszystkich środowiskach. Innymi zarzutami, często stawianymi księżom, jest życie niezgodne z nauczaniem oraz nieprzestrzeganie celibatu. Obie wady były częściej wymieniane przez parafian miejskich niż wiejskich. Sądy parafian są często bardzo ogólne i wydaje się, że są one powtarzaniem obiegowych opinii. Niewielki tylko odsetek parafian zarzuca księżom brak gorliwości, nieposzanowanie parafian, kierowanie się względami ludzkimi i nietolerancją. Wydaje się, że w przytoczonej krytyce księży ujawnia się pragnienie parafian bardziej autentycznej realizacji posłannictwa kapłańskiego. Przejawia się w wielu wypowiedziach troska, by księża reprezentowali wyższy poziom moralny i ludzki, świadczy o poszukiwaniu możliwości lepszego wypełniania przez nich zadań duszpasterskich”³³.

Katolicy miejscy (autochtoni i imigranci wiejscy) w Kaliszu i katolicy wiejscy w Kotłowie i Przedborowie uczestniczący w badaniach socjologicznych w latach 1986–1987, poproszeni w otwartym pytaniu kwestionariusza ankiety o wskazanie zalet i wad osobowych i zawodowych tworzących ich model kapłana parafialnego, wymienili po kilkanaście cech obu typów – pozytywnych i negatywnych. W pierwszej kolejności przypomnijmy pozytywne cechy i działania z modelu księdza parafialnego o profilu religijnym i świeckim, który skonstruowali badani katolicy miejscy i wiejscy w regionie kaliskim. Oceny ich ukazuje tabela 6.

Tabela 6. Pozytywne cechy religijne i świeckie modelu księdza wskazane przez katolików miejskich i imigrantów ze wsi w Kaliszu oraz katolików wiejskich w Przedborowie i Kotłowie (w %)

Pozytywne cechy (zalety) w modelu księdza	Kalisz	Imigranci wiejscy	Badane wioski	Ogółem
Pozytywne cechy w modelu księdza o profilu religijnym				
Powołanie, wiara	84,2	77,7	88,5	83,5
Żyje według Ewangelii	76,7	72,5	87,7	79,8
Wzorowy katecheta	76,5	68,5	87,5	77,5
Religijny, pobożny	73,2	72,0	85,2	76,8
Modli się osobiście	71,5	65,0	83,7	73,4
Dbą o kult w parafii	70,2	57,7	84,5	70,8
Dbą o pobożność parafii	69,0	61,5	73,5	68,0
Wzorowy kaznodzieja	69,7	56,5	76,7	67,6
Dbą o wystrój kościoła	67,0	62,0	69,7	66,2
Dbą o finanse parafii	62,5	54,7	75,7	62,6
Średnie wskaźniki	72,0	64,8	81,2	72,6
Pozytywne cechy w modelu księdza o profilu świeckim				
Miłosierny, uczynny	74,5	67,2	72,0	71,2
Sprawiedliwy dla ludzi	71,2	69,0	69,7	70,0

33 Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej. Studium pastoralne*, 262–263.

Pozytywne cechy (zalety) w modelu księdza	Kalisz	Imigranci wiejscy	Badane wioski	Ogółem
Pozytywne cechy w modelu księdza o profilu świeckim				
Przystępny dla ludzi	70,0	68,7	70,5	69,5
Szanuje parafian i innych	67,3	66,0	72,2	68,5
Tolerancyjny	69,2	63,2	60,5	64,3
Potrafi słuchać ludzi	65,6	63,2	62,2	63,6
Bezinteresowny	67,7	57,2	64,7	63,2
Kulturalny, taktowny	67,0	59,0	62,8	62,9
Rozumie problemy ludzi	62,2	56,5	59,5	59,4
Wykształcony, mądry	64,0	54,2	51,5	56,5
Społecznik	58,0	54,5	49,0	53,8
Dbą o swój wygląd	51,0	43,0	34,7	43,7
Zwalcza plotki w parafii	40,5	39,5	41,5	41,0
Średni wskaźnik	66,3	58,5	59,3	60,6

Źródło: Józef Baniak, *Obraz kapłana w świadomości katolików świeckich (na przykładzie Kalisza, Kottłowa i Przedborowa). Studium socjologiczne* (Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 1994), 223–225.

Katolicy miejscy i wiejscy regionu kaliskiego w latach osiemdziesiątych XX wieku wyraźnie preferowali religijne cechy i działania księży parafialnych przed ich cechami i działaniami świeckimi, chociaż tych drugich nie lekceważyli – 72,6% wobec 60,6%, a różnica wynosiła 12%. Ta sytuacja wystąpiła w każdej grupie środowiskowej respondentów: katolicy wiejscy: 81,2% wobec 59,3%, różnica – 22%; imigranci ze wsi: 64,8% wobec 58,5%, różnica – 6,3%; katolicy miejscy w Kaliszu: 72,0% wobec 65,3%, różnica – 6,7%. Cechy i działania religijne księży najliczniej preferowali katolicy wiejscy w Kottłowie i Przedborowie, a cechy i działania świeckie – katolicy miejscy w Kaliszu. Zaprezentowane pozytywne cechy i działania księży są składnikami środowiskowego modelu kapłana, jaki funkcjonował wtedy w świadomości badanych parafian miejskich i wiejskich. Ekspozycja cech i działań religijnych w tym modelu oznacza, że tutejsi katolicy orientowali się w tym, co stanowi istotę kapłaństwa i jakie jest jego podstawowe przeznaczenie, w którym jednak jest miejsce także na cechy i działania naturalne. Model ten można ujmować z dwóch punktów widzenia: 1) jako faktyczne odzwierciedlenie w świadomości katolików świeckich cech osobowych i działań konkretnych księży, albo jako zgodność cech i działań modelowych księdza z oczekiwaniami i postulatami katolików świeckich, która może być odniesiona na znaczną część populacji księży parafialnych; 2) jako stan (zakres) życzeń i oczekiwań katolików świeckich dotyczących obu typów cech osobowych i działań księdza, wywołany brakiem tych cech i działań pożądanym u znanych katolikom księży parafialnych³⁴.

³⁴ Baniak, *Obraz kapłana w świadomości katolików świeckich (na przykładzie Kalisza, Kottłowa i Przedborowa). Studium socjologiczne*, 223–225.

Autorytet religijny i moralny oraz społeczna pozycja księży w środowisku miejskim i wiejskim nie chronią ich bynajmniej przed krytyką ze strony katolików świeckich. Wręcz przeciwnie, parafianie, poszukując pozytywnych cech osobowych i działań u księży, niekiedy zdecydowanie krytykują i odrzucają pewne cechy i postępowanie niemoralne, jakie zauważają u niektórych z nich na co dzień. Te cechy i działania księży kolidują ze wzorem osobowym dobrego kapłana, jaki funkcjonuje w ich środowiskach społecznych. Krytyka negatywnych cech i działań księży obejmuje zarówno sferę religijną, jak i sferę świecką ich życia osobistego i kapłańskiego w parafii i poza jej ramami. W obu bowiem tych sferach katolicy świeccy dostrzegają uchybienia i wady u księży parafialnych. Zarzuty postawione księżom przez katolików w Kaliszu i w obu wioskach w tamtym okresie, obejmujące obie sfery ich życia i działań, ukazuje tabela 7.

Tabela 7. Negatywne cechy religijne i świeckie w modelu księdza wskazane przez katolików miejskich i imigrantów wiejskich w Kaliszu oraz katolików wiejskich w Przedborowie i Kotłowie (w %)

Negatywne cechy (wady) w modelu księdza	Kalisz	Imigranci wiejscy	Badane wioski	Ogółem
Negatywne cechy w modelu księdza o profilu religijnym				
Opłaty za sakramenty	62,2	63,2	56,7	60,7
Nie przestrzega zasad	59,5	51,0	40,7	50,4
Słaba pobożność własna	31,0	31,7	28,7	30,5
Nietolerancyjny	32,0	27,2	23,7	27,6
Zaniedbuje katechezę	22,7	20,5	22,2	21,8
Nie dba o kult w parafii	24,5	17,0	14,5	18,8
Nie dba o chwałę Bożą	21,5	18,7	15,7	18,6
Brakuje mu powołania	19,7	16,5	11,7	16,0
Średnie wskaźniki	34,1	30,7	26,7	30,5
Negatywne cechy w modelu księdza o profilu świeckim				
Wygodnictwo życiowe	76,7	65,7	62,0	68,1
Uprawia politykę	70,5	67,0	44,7	60,7
Związki z kobietami	67,0	59,7	51,7	59,4
Laicki styl życia	66,5	59,5	39,5	55,1
Konserwatysta moralny	36,5	35,0	34,2	35,4
Lekceważy świeckich	38,2	34,0	31,0	34,4
Braki w wykształceniu	36,5	29,0	23,7	29,9
Ignoruje problemy ludzi	23,5	28,2	36,7	29,5
Nadużywa alkoholu	31,0	26,7	17,0	24,9
Plotkuje w parafii	15,0	15,7	28,7	19,8
Kłótnie na plebanii	12,7	14,5	18,0	15,1
Średnie wskaźniki	43,1	39,5	35,2	39,1

Źródło: Baniak, *Obraz kapłana w świadomości katolików świeckich (na przykładzie Kalisza, Kotłowa i Przedborowa). Studium socjologiczne*, 223–225.

Wskaźniki w powyższej tabeli informują, że ponad trzecia część badanych katolików w regionie kaliskim w latach 80. ubiegłego wieku wskazała na wiele wad osobowych i w działaniach duszpasterskich czy w osobistym postępowaniu księży parafialnych, w tym własnych proboszczów i wikariuszów. Krytykę tę najliczniej ujawnili rdzenni kaliszanie, a najrzadziej mieszkańcy obu wiosek. Wady te były często ostro krytykowane w ich środowisku rodzinnym i parafialnym. W sferze religijnej największe odsetki badanych katolików krytykowały pobieranie przez księży zbyt wysokich opłat za usługi religijne i posługi sakramentalne, w tym najczęściej robili to imigranci wiejscy w Kaliszu. Krytyką objęte było także postępowanie księży wbrew katolickim zasadom etycznym i moralnym, które sami zalecają czy nakazują parafianom. Pozostałe wady księży dostrzegały i krytykowały znacznie mniejsze odsetki respondentów w mieście i na wioskach. Z kolei w sferze świeckiej największe odsetki badanych wypominały księżom parafialnym praktyczny materializm, wygodnictwo życiowe, pogoń za pieniędzmi i konsumpcyjne podejście do życia, przesadne zaangażowanie polityczne i popieranie poglądów określonej partii politycznej, a także kontakty emocjonalne i seksualne z kobietami. Okazało się, że respondenci częściej zauważali wady księży w sferze świeckiej niż w sferze religijnej – 39,1% wobec 30,5% (w tym katolicy wiejscy – 35,2% wobec 26,7%, różnica – 8,5%); imigranci wiejscy – 39,5% wobec 30,7%, różnica – 8,8%; katolicy miejscy w Kaliszu – 43,1% wobec 34,1%, różnica – 9%.

Ogólnie mówiąc, zalety religijne i naturalne oraz wady religijne i naturalne księży parafialnych ukazane przez badanych katolików miejskich i wiejskich tworzą całościowo środowiskowy wzór osobowy i model kapłana parafialnego, który w dużej mierze jest zgodny z oficjalnym modelem kapłana katolickiego obowiązującym w Kościele po Soborze Watykańskim II³⁵. Zauważone u księży zalety osobowe i zawodowe respondenci oceniali pozytywnie i wskazywali na konieczność ich we wzorze osobowym i w modelu kapłana. Natomiast wady obu typów oceniali negatywnie i krytykowali, zaznaczając zarazem, że są one zbędne w tym wzorze i modelu, z którymi księża powinni walczyć i usuwać je z własnego życia kapłańskiego i osobistego. Oczywiście, ten model kapłana ma w sobie zarówno elementy faktyczne, jak i elementy życzeniowe, jeśli zabrakło w nim zalet, a więcej było wad w osobowości i działaniach księży³⁶.

Marek Korzeniowski, badając w 2002 roku postawy trzech pokoleń dorosłych katolików w rejonie Kędzierzyna-Koźła wobec duchowieństwa parafialnego, uwzględnił także zagadnienie środowiskowego modelu księdza parafialnego, jaki funkcjonował w świadomości badanych katolików. Na model ten składają się cechy pozytywne (zalety) i cechy negatywne (wady) obejmujące osobowość i działania księdza w parafii. Autor badań, próbując rozpoznać empiryczny „obraz” księdza w badanej zbiorowości, zapytał respondentów o to, co obecnie ludzie najbardziej cenią u księdza, a co najczęściej mu zarzucają?

35 Bronisław Tomczyk, „Model kapłana w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II”, *Studia Warmińskie* 9 (1975): 276–313; Mario Midali, „Crisi del sacerdozio e risposta del Concilio”, w: *I sacerdoti nello spirito del Vaticano II*, red. A. Favale (Torino: Leuman, 1968), 307–345.

36 Baniak, *Obraz kapłana w świadomości katolików świeckich (na przykładzie Kalisza, Kotłowa i Przedborowa)*. *Studium socjologiczne*, 231–233.

Pytanie to było otwarte, a respondenci wskazywali samodzielnie zalety i wady księży, które znali z własnego doświadczenia i z innych źródeł, w tym z opinii publicznej czy z wiadomości zaczerpniętych we własnej wspólnocie parafialnej i rodzinnej. Respondenci wymienili liczne zalety i wady księży, a do analizy socjologicznej autor badań włączył cechy najczęściej wskazywane we wszystkich trzech pokoleniach respondentów. Wpierw zwróćmy uwagę na cenione cechy pozytywne księży wskazane przez tych respondentów, a w drugiej kolejności na ich cechy negatywne czy też na zarzuty stawiane im najczęściej przez świeckich. Najbardziej cenione zalety i krytykowane wady księży parafialnych wskazane przez tamtejszych respondentów ukazuje tabela 8.

Tabela 8. Zalety i wady księży parafialnych wskazane przez trzy pokolenia katolików w rejonie Kędzierzyna-Koźła (w %)

Składniki wzoru i modelu księdza parafialnego	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	Ogółem
Cechy pozytywne (zalety) księży parafialnych				
Wyrozumiały, taktowny	38,0	40,0	32,5	36,8
Szanuje wszystkich ludzi	54,6	65,2	50,4	56,8
Dobrze wykształcony	15,7	13,0	6,0	11,5
Gorliwy w służbie Bogu	44,4	32,2	34,2	36,8
Rozumie współczesność	13,9	15,7	18,8	16,2
Inne zalety	3,7	1,7	0,0	1,8
Nie potrafili ocenić	0,9	1,7	9,4	4,1
Brak odpowiedzi	1,9	0,9	2,6	1,8
Cechy negatywne (wady) księży parafialnych				
Materialista praktyczny	47,2	60,9	63,8	57,5
Nadużywa alkoholu	3,7	3,5	2,6	3,2
Postępuje niemoralnie	1,9	6,1	9,5	5,9
Zacofany poglądowo	5,6	11,3	23,3	13,6
Nietolerancyjny	7,4	16,5	19,0	14,5
Nie szanuje ludzi	8,3	8,7	19,0	14,5
Dzieli ludzi finansowo	13,9	17,4	8,6	13,3
Inne wady i zarzuty	5,6	4,3	1,7	3,8
Nie potrafili ocenić	26,9	13,9	10,3	16,8
Brak odpowiedzi	9,3	5,2	6,9	7,1

Źródło: Marek Korzeniowski, *Religijność pokoleń. Studium przypadku rejonu kędzierzyńsko-kozielskiego* (Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2005), 255–256 (Respondenci mogli wskazać różne zalety i wady księży).

Badania te wykazały, że człowieczeństwo czy dobry stosunek do ludzi okazał się wtedy najbardziej pożądaną cechą duszpasterza parafialnego w tym rejonie we wszystkich trzech pokoleniach. Najczęściej na tę zaletę księdza uwagę zwracali przedstawiciele średniego pokolenia, nieco rzadziej najstarszego pokolenia, a najrzadziej najmłodszego pokolenia,

jednak różnica między nimi jest niewielka. W pokoleniach najmłodszym i najstarszym na drugim i trzecim miejscu są te same cechy księdza – gorliwość w pełnieniu służby Bożej oraz tolerancja i wyrozumiałość dla osób inaczej myślących i postępujących. Jednakże obie te cechy księdza częściej wskazywano w najstarszym pokoleniu. W średnim pokoleniu drugie miejsce zajmuje tolerancja i wyrozumiałość w kontaktach z ludźmi przed gorliwością w posłudze duszpasterskiej. Największe znaczenie tej cechy przypisywano w najstarszym pokoleniu. Dostosowanie się księży parafialnych do współczesności wskazywane było w młodym, a rzadziej w pokoleniu najstarszym. Całkiem odwrotnie cenione było wykształcenie księży, którego wartość wzrastała w miarę wzrastania wieku pokolenia: od najmłodszego do najstarszego³⁷.

Wady księży respondenci wskazywali rzadziej niż ich zalety. Wśród cech negatywnych najczęściej w każdym pokoleniu wskazywano na zbyt przywiązanie wielu księży do dóbr materialnych i wygodnictwa życiowego na co dzień, pogoni za pieniędzmi. Na dalszych miejscach znajdowały się następujące wady i zarzuty względem nich: brak tolerancji dla osób o innych poglądach i stylu postępowania, podtrzymywanie różnic między bogatymi a biednymi w parafii, z preferencją dla zamożnych, zacofanie cywilizacyjne i ciasne poglądy na różne problemy życiowe ludzi. Pozostałe wady księży sięgały 10% badanej populacji: nieposzanowanie ludzi, rozpusta i pijaństwo. Największy odsetek negatywnych wypowiedzi wobec księży parafialnych występował w najmłodszym pokoleniu. Zauważa się prawidłowość, że im młodsze było pokolenie katolików, tym częściej zarzucano księżom nadmierny materializm, zacofanie życiowe i ciasne poglądy, brak tolerancji i wyrozumiałości dla ludzi, rozpustę i niemoralne postępowanie. Z kolei zarzut podtrzymywania różnic między bogatymi i biednymi dwukrotnie częściej pojawiał się w najmłodszym pokoleniu niż w pokoleniu średnim i najstarszym. Osoby bardziej religijne zdecydowanie rzadziej formułowały różne zarzuty wobec księży parafialnych niż osoby mniej religijne i niereligijne. Co druga osoba głęboko wierząca twierdziła, że księdza za dużą wagę przywiązują do materialnej strony życia, chociaż o wiele częściej zarzut ten był formułowany przez osoby o mniejszym przez osoby tradycyjnie wierzące, wątpiące i obojętne religijne i niewierzące. Wyjątek stanowi zarzut podtrzymywania przez księży różnic między ludźmi bogatymi a biednymi – najbardziej powszechny, gdyż osoby głęboko wierzące stawiały go najczęściej przed osobami wierzącymi i obojętnymi religijnie³⁸.

Zakończenie

W podsumowaniu analiz dokonanych w tym artykule można podjąć próbę sformułowania kilku wniosków ogólnych i głębszych konstatacji, uwzględniając wyniki badań naukowych tu zaprezentowanych.

37 Marek Korzeniowski, *Religijność pokoleń. Studium przypadku rejonu kędzierzyńsko-kozielskiego* (Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2005), 255.

38 Korzeniowski, *Religijność pokoleń. Studium przypadku rejonu kędzierzyńsko-kozielskiego*, 257–258.

Po pierwsze, należy zaznaczyć, że postulowany przez badanych katolików dorosłych w przyjętym okresie przełomu XX i XXI wieku środowiskowy model księdza parafialnego w swojej warstwie pozytywnej odznacza się spójnością i wzajemnym uwarunkowaniem cech osobowych oraz działań religijnych i świeckich księdza. Jednak cechy osobowe i działania religijne wyraźnie dominują w tym modelu księdza nad jego cechami i działaniami typowo świeckimi czy naturalnymi. Liczni respondenci w środowisku wiejskim i miejskim zaznaczali, że niektórzy księża parafialni zbyt daleko odsuwają się od swojej roli religijnej, a równocześnie świadomie laicyzują swoje kapłaństwo. Zmianę tę widać też w ich ubiorze, gdy rezygnują z noszenia sutanny czy nawet koloratki, w stylu codziennego życia, w autorytarnym nastawieniu do świeckich, w wyłącznym niemal zajmowaniu się własnymi problemami i potrzebami, w szczególności zaś sprawami politycznymi i gospodarczymi. Zmianę taką respondenci dostrzegali częściej w obecnym niż minionym wieku.

Po drugie, ci sami respondenci, w obu częściach przyjętego okresu, nadal oczekiwali od księży w parafii, żeby pozostali wyłącznie kapłanami, troszczyli się o własne powołanie, akceptowali i poprawnie odgrywali swoją rolę kapłańską i dobrze spełniali funkcje z niej wynikające w parafii i w innych okolicznościach. W ten sposób, zdaniem respondentów, księża szanujący własne kapłaństwo sami zahamują spadek prestiżu kapłaństwa w społeczeństwie i regres własnego autorytetu. Być może zdołają w ten sposób zachęcić młodych, religijnych mężczyzn do pójścia swoimi śladami, do wyboru kapłaństwa jako własnej drogi życiowej i kariery zawodowej. Ten postulat katolików polskich, którzy wskazywali na potrzebę kapłaństwa w społeczeństwie, widoczny w wynikach licznych badań socjologicznych tu prezentowanych, nie stracił na aktualności w stale zmieniających się warunkach życia ludzi, pozostawał aktualny w przeszłości, a także jest aktualny w dzisiejszych warunkach. Nierzadko badani zaznaczali, że „dobrzy księża zawsze będą potrzebni ludziom religijnym i chcącym żyć według zasad ewangelicznych i nauczania Kościoła”.

Inaczej mówiąc, badani katolicy dorośli chcieli powiedzieć kapłanom, żeby „nie wychodzili poza własną misję w Kościele i w parafii, poza własną rolę religijną w relacjach społecznych, lecz pozostali w jej ramach”; żeby „przekazywali wiernym świeckim wartości religijne”, „nie angażowali się politycznie”, „postępowali moralnie i nie gorszyli świeckich”. Katolicy świeccy w Polsce chcieli kiedyś i chcą też obecnie powiedzieć księżom, że istotą ich kapłaństwa jest służba i pomaganie ludziom w sferze religijnej i duchowej, a nie „zarządzenie” nimi i ich religijnością, że świeccy wierni chcą być traktowani w Kościele i parafii podmiotowo, a nie przedmiotowo, że chcą poszanowania swojej godności osobowej i osobistej, chcą być partnerami księży w parafii, a nie ich „sługami” w życiu i w środowisku parafialnym.

Po trzecie, z tego powodu badani katolicy dorośli do własnego modelu i wzoru osobowego księdza parafialnego włączyli właśnie te zalety osobowe i umiejętności zawodowe, nie zapominając przy tym o jego wadach, które księża powinni eliminować z tego modelu i swojego życia. Dla tych katolików ksiądz gorliwie wykonujący swoje kapłańskie obowiązki i odznaczający się zwyczajnymi cechami ludzkimi uosabia najwyższe

wartości i szlachetne ideały życiowe, które oni chcą osobiście naśladować we własnej religijności i w codziennym życiu. Takich właśnie księży, w pełni i do końca oddanych ideałom ewangelicznym i życiowym problemom ludzi, chciała kiedyś i chce obecnie mieć dominująca większość badanych katolików wiejskich i miejskich w Polsce, zwłaszcza w czasie zanikania autorytetów, tradycyjnych wartości religijnych i moralnych. Oczekiwania katolików dorosłych dotyczące współczesnego modelu księdza wynikają z ich dobrych intencji i są pełne nadziei na pozytywne zmiany w Kościele instytucjonalnym, w środowisku duchowieństwa.

Po czwarte, te oczekiwania świeckich katolików adresowane do księży parafialnych jednocześnie były w przeszłości i są obecnie wyrazem ich krytyki i sprzeciwu wobec zastanej rzeczywistości kościelnej w Polsce. W tej zróżnicowanej rzeczywistości wierni dostrzegają granicę wyraźnie i głęboko oddzielającą duchowieństwo od laikatu, utrudniającą też poprawny dialog i współdziałanie między tymi obiema „nawami” Kościoła instytucjonalnego i Ludu Bożego. Granicę taką wprowadzali kiedyś i nadal wprowadzają sami księża w środowisku parafialnym.

Po piąte, wysoka ocena zalet księży parafialnych i ostra krytyka ich wad była znacząco różnicowana przez cechy osobowe i społeczne badanych katolików dorosłych, jak i przez uwarunkowania zewnętrzne – świeckie i kościelne. Jednak największy wpływ na tę ocenę obu typów cech księży parafialnych miał globalny stosunek respondentów do wiary religijnej i do obowiązkowych praktyk kultowych. Oceny pozytywne dotyczące zalet księży zdecydowanie częściej ukazywali katolicy głęboko wierzący i systematycznie praktykujący, a jednocześnie bardzo często krytykowali ich wady, zwłaszcza związane z moralnością i relacjami z wiernymi świeckimi w parafii. Z kolei większy liberalizm w ocenianiu zalet i krytykowaniu wad księży ujawniali katolicy słabo wierzący, rzadko praktykujący oraz obojętni religijnie i niespełniający praktyk religijnych. Należy dodać, że pewną różnicę w nastawieniu do zalet i wad księży parafialnych powodował typ parafii. Katolicy wiejscy częściej niż katolicy miejscy dostrzegali zalety u swoich księży i liberalniej krytykowali ich wady. Z kolei katolicy miejscy, zwłaszcza wielkomięscy, byli bardziej oszczędni w chwaleniu zalet księży z własnych parafii, a częściej dostrzegali i ostrzej krytykowali ich różne wady osobiste, społeczne i związane z pracą duszpasterską. Takie rozróżnienie dało się zauważyć niemal we wszystkich badaniach tu omawianych. Podejście takie do zalet i wad księży charakteryzuje model księdza parafialnego w środowisku badanych katolików polskich w XX i XXI wieku, chociaż większa jego ekspresja dotyczy XXI wieku.

Na koniec tych refleksji oddajmy jeszcze głos niektórym badaczom postaw katolików świeckich wobec księży, ich zalet i wad, czy mówiących o modelu kapłana parafialnego w dawnej i obecnej sytuacji Kościoła w Polsce. Na przykład Władysław Piwowarski zaznaczał na początku lat 80. XX wieku, że „krytyka wad i złego postępowania księży parafialnych, ukazywana przez katolików i inne osoby świeckie, często jest uzasadniona, gdyż ma twarde podstawy w konkretnych sytuacjach życiowych i w okolicznościach, wskazując jednocześnie na konieczność dokonania ważnych zmian w życiu i postępowaniu księży. Krytyka ta jest często połączona ze szczerą troską i zapobiegliwością

o społeczny prestiż i należne księdzu miejsce w lokalnym środowisku. Katolicy świeccy, wskazując na liczne wady księży parafialnych, próbują kwestionować proponowany im model księdza i typ jego autorytetu, odbiegający od ich własnych oczekiwań i odczuć grupowych, jako różny z ich wyobrażeniami o «prawdziwym kapłanie»³⁹.

Oczekiwania i wskazania badanych dorosłych Polaków i katolików dotyczące modelu i wzoru osobowego księdza parafialnego trafnie wyraża również dziś głęboka myśl Józefa Majki z lat 70. ubiegłego wieku, w której zaznaczył: „Ksiądz winien być zawsze człowiekiem reprezentującym wewnątrznie jednolitą sylwetkę duchową męża modlitwy i czynu, potwierdzającym w swym życiu i działalności wszystkie wartości naturalne i nadnaturalne, otwartym na potrzeby innych ludzi i gotowym do poświęceń dla ich zbawienia”⁴⁰.

Bibliografia

- Babbie, Earl. *Badania społeczne w praktyce*. Tłum. Witold Betkiewicz, Marta Buchoń, Przemysław Gadomski, Jacek Haman, Agnieszka Jasiewicz-Betkiewicz, Agnieszka Kloskowska-Dudzińska, Mikołaj Kowalski, Maja Mozga, 353–360. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Baniak, Józef. „Aksjologiczny wymiar zawodu księdza”. *Studia Socjologiczne* 4 (1989): 215–233.
- Baniak, Józef. „Kapłani i kapłaństwo w świetle badań socjologicznych i postulatów Vaticanum II”. *Prace Naukowe WSP w Częstochowie* 1 (1987b): 81–102.
- Baniak, Józef. „Kapłan jako typ roli społecznej”. W: *Od Kościoła ludu do Kościoła wyboru. Religia a przemiany społeczne w Polsce*, red. Irena Borowik, Witold Zdaniewicz, 148–175. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 1996.
- Baniak, Józef. *Ksiądz w oczach młodzieży. Obraz kapłana w świadomości młodzieży licealnej i akademickiej (na przykładzie Kalisza)*. *Studium socjologiczne*. Poznań: Wydawnictwo „W drodze”, 1993.
- Baniak, Józef. „Model kapłana diecezjalnego w Kościele katolickim – analiza socjologiczno-teologiczna”. *Człowiek i Światopogląd* 8 (1987a): 72–86.
- Baniak, Józef. „Obraz kapłana w świadomości współczesnych katolików polskich”. *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne* 20 (1988): 221–252.
- Baniak, Józef. „Obraz kapłana w świadomości świeckich”. *W drodze* 12 (1990): 84–92.
- Baniak, Józef. *Obraz kapłana w świadomości katolików świeckich na przykładzie Kalisza, Kotłowa i Przedborowa*. *Studium socjologiczne*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 1994.
- Baniak, Józef. „Portret księdza w wyobrażeniach i ocenach polskiej młodzieży. Studium socjologiczne”. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2013.

---

39 Władysław Piwowarski, *Tradycyjny autorytet kapłana w procesie przemian, w: Religijność ludowa – ciągłość i zmiana*, red. Władysław Piwowarski (Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1983), 129–130.

40 Majka, „Wpływ środowiska i przemian społecznych na kształtowanie się modelu kapłana-duszpasterza, 132.

- Baniak, Józef. *Rezygnacja z kapłaństwa i wybór życia małżeńsko-rodzinnego przez księży rzymskokatolickich w Polsce. Studium socjologiczne*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2001.
- Baniak, Józef. *Wierność powołaniu a kryzys tożsamości kapłańskiej. Studium socjologiczne na przykładzie Kościoła w Polsce*. Poznań: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UAM, 2000.
- Blałock, Hubert C. *Statystyka dla socjologów*. Tłum. Marek Tabin, Irena Topińska, Krzysztof Starzec, 430–437. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1977.
- Borowski, Andrzej. „O wykształceniu humanistycznym duchownych”. *Ateneum Kapłańskie* 2–3, 537–538, 131 (1998): 165–176.
- Czarnowski, Stefan. *Kultura*. Dzieła. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1956.
- Frankfort-Nachmias, Chava, David Nachmias. *Metody badawcze w naukach społecznych*. Tłum. Elżbieta Hornowska. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2001.
- Fremel, Ferdinand G. „Zum Problem der Leitungstätigkeit in der Pfarrei oder der Pfarrei als Chef”. W: *Dienst der Vermittlung. Festschrift zum 25-jährigen Bestehen des philosophisch-theologischen Studiums im Priesterseminar Erfurt*, red. Wilhelm Ernst, Konrad Feiereis, Fritz Hoffmann, 586–623. Leipzig, 1977.
- Frielingsdorf, Karl. „Wege zur partnerschaftlichen Führung in der Kirche”. *Diakonia* 1 (1976): 6–24.
- Greshake, Gisbert. *Być kapłanem: teologia i duchowość urzędu kapłańskiego*. Tłum. Kazimierz Wójtowicz. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1983.
- Jonaczyk, Zygmunt. „Kapłan – kierownik wspólnoty parafialnej”. W: *Osobowość kapłańska*, red. Józef Majka, 201–215. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław, 1976.
- Jopek, Stanisław. „Kształcenie księży w Polsce lat dziewięćdziesiątych”. *Więź* 2, 496 (2000): 85–96.
- Kamiński, Ryszard. *Przynależność do parafii katolickiej. Studium pastoralne*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin, 1987.
- Kłóskowska, Antonina. „Modele społeczne i kultura masowa”. *Przegląd Socjologiczny* 2 (1959): 42–59.
- Kłóskowska, Antonina. „Wzory i modele w socjologicznych badaniach rodziny”. *Studia Socjologiczne* 1 (1962): 27–46.
- Korzeniowski, Marek. *Religijność pokoleń. Studium przypadku rejonu kędzierzyńsko-kozielskiego*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2005.
- Laikat i duchowieństwo w Kościele katolickim w Polsce. Problem dialogu i współistnienia*, red. Józef Baniak. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, 2010.
- Libiszowska-Żółtkowska, Maria. „Świeccy apostości o duchowieństwie oraz o funkcjach i dysfunkcjach Kościoła katolickiego w Polsce – wyniki badań socjologicznych”. W: *Laikat i duchowieństwo w Kościele katolickim w Polsce. Problem dialogu i współistnienia*, red. Józef Baniak, 319–340. Poznań: Wydawnictwo Wydziału Nauk Społecznych UAM, 2010.

- Lisowski, Grzegorz. „Praktyczne problemy z doborem próby do badań”. W: *Metody statystyczne w socjologii*, red. Krzysztof Szaniawski, 58–60. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1968.
- Majka, Józef. „Wpływ środowiska i przemian społecznych na kształtowanie się modelu kapłana – duszpasterza”. W: *Osobowość kapłańska*, red. Józef Majka, 105–132. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1976.
- Mariański, Janusz. „Autorytet księdza – aspekty socjologiczne”. *Chrześcijanin w Świecie* 50 (1977): 74–94.
- Mariański, Janusz. *Dynamika przemian religijności wiejskiej w rejonie płockim w warunkach industrializacji (1967–1976)*. Poznań–Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum, 1984b.
- Mariański, Janusz. *Życie parafii. Socjologiczne aspekty kierowania wspólnotą parafialną*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1984a.
- Merton, Robert King. *Social Theory and Social Structure*. Free Press from the University of California, 1949.
- Merton, Robert King. *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Tłum. Ewa Morawska, Jerzy Wertenstein-Żuławski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1982 i 2002.
- Midali, Mario. „Crisi del sacerdozio e risposta del Concilio”. W: *I sacerdoti nello spirito del Vaticano II*, A. Favale, 307–345. Torino: Leuman, 1968.
- Nowak, Stefan. *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1970.
- Nowak, Stefan. *Metodologia badań socjologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1985.
- Piwowski, Władysław. „Księża w opinii parafian wiejskich”. *Homo Dei* 2 (1963): 96–124.
- Piwowski, Władysław. „Księża w opinii parafian miejskich”. *Więź* 5 (1964): 69–85.
- Piwowski, Władysław. „Moralność jako sprawdzian żywotności religijnej”. *Studia Warmińskie* 2 (1966): 128–144.
- Piwowski, Władysław. *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji. Studium socjologiczne*. Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 1971.
- Piwowski, Władysław. *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym. Studium socjologiczne*. Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 1977.
- Piwowski, Władysław. „Tradycyjny autorytet kapłana w procesie przemian”. W: *Religijność ludowa – ciągłość i zmiana*, red. Władysław Piwowski, 129–152. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1983.
- Potocki, Andrzej. „Podmiotowość i demokracja – paradygmaty dialogu duchownych i świeckich”. W: *Laikat i duchowieństwo w Kościele katolickim w Polsce. Problem dialogu i współistnienia*, red. Józef Baniak, 221–234. Poznań: Wydawnictwo Wydziału Nauk Społecznych UAM, 2010.
- Pytkowski, Waław. *Organizacja badań i ocena prac naukowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1985.
- Rogowski, Roman. „Kapłan jako świadek tajemnicy”. W: *Osobowość kapłańska*, red. Józef Majka, 133–164. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1976.

Słowiński, Grzegorz. „Ksiądz wczoraj i dziś. Społeczne konstruowanie powołania do kapłaństwa”. W: *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy*, red. Maria Libiszowska-Żółtkowska, Stella Grotowska, 408–423. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2010.

Szostkiewicz, Stefan. *Procedury i techniki badań socjologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Nauk Społecznych, 1964.

Świątkiewicz, Wojciech. „Portret księdza”. W: *Kościół katolicki na początku trzeciego tysiąclecia w opinii Polaków*, red. Witold Zdaniewicz, Sławomir Henryk Zaręba, 107–120. Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, 2004.

Taras, Piotr. „Problem modelu kapłana w Kościele katolickim”. *Znak* 20 (1968): 1110–1132.

Tomczyk, Bronisław. „Model kapłana w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II”. *Studia Warmińskie* 9 (1975): 276–313.

Cytowanie chicagowskie:

Baniak, Józef. „Model i wzór osobowy księdza parafialnego w interpretacji socjologicznej i w wyobrażeniach katolików dorosłych w Polsce na przełomie XX i XXI wieku”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 30 (2023): 167–197. DOI: 10.18276/SKK.2023.30-09.

Cytowanie oksfordzkie:

Baniak J. *Model i wzór osobowy księdza parafialnego w interpretacji socjologicznej i w wyobrażeniach katolików dorosłych w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*. „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 30 (2023), s. 167–197. DOI: 10.18276/SKK.2023.30-09.